

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i08.089>

TALABALARDA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASH KO‘NIKMASINING KO‘P QIRRALI AHAMIYATI: NAZARIY TAHLIL

Sadikova Shaxnoza Ulug‘bek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: sobirovjahongir@example.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarda o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasining zamonaviy ta‘lim paradigmasidagi nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi. Ko‘nikmaning mas‘uliyat, o‘z-o‘zini tahlil qilish, motivatsiya, professional tayyorgarlik, stressga chidamlilik va akademik moslashuvchanlikka ta‘siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. O‘z-o‘zini baholashning ta‘limiy va ijtimoiy hayotdagi universal ahamiyati asoslanadi. Tadqiqot natijalari pedagogika ta‘lim yo‘nalishi talabalariga o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni ishlab chiqish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini baholash, metakognitsiya, motivatsiya, akademik mas‘uliyat, professional rivojlanish, refleksiv ko‘nikma, ichki nazorat, stressga chidamlilik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы навыка самооценки у студентов в контексте современной образовательной парадигмы. Научно анализируется влияние данного навыка на ответственность, самоанализ, мотивацию, профессиональную подготовку, стрессоустойчивость и академическую адаптивность. Обосновывается универсальное значение самооценки в образовательной и социальной жизни. Результаты исследования служат основой для разработки методических подходов, направленных на развитие навыков самооценки у студентов педагогических специальностей.

Ключевые слова: самооценка, метакогниция, мотивация, академическая ответственность, профессиональное развитие, рефлексивный навык, внутренний контроль, стрессоустойчивость.

Abstract. This article examines the theoretical foundations of the self-assessment skill in students within the modern educational paradigm. The impact of the skill on responsibility, self-analysis, motivation, professional preparation, stress resilience, and academic adaptability is scientifically analyzed. The universal significance of self-assessment in educational and social life is substantiated. The results of the research serve as a basis for developing methodological approaches aimed at developing self-assessment skills among students of pedagogical education programs.

Keywords: self-assessment, metacognition, motivation, academic responsibility, professional development, reflective skill, internal control, stress resilience.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida yuz berayotgan tub o’zgarishlar o’quv jarayonining mazmuni va tashkil etilishiga yangicha talablarni qo’ymoqda. Bilim va ko’nikmalarni egallash ta’limning asosiy maqsadi bo’lib qolayotgan bir paytda, mutaxassisning o’z faoliyatini ongli tahlil qilish, xatolardan xulosa chiqarish va uzluksiz rivojlanishga intilish qobiliyati ham tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.¹ Ana shu kontekstda o’z-o’zini baholash ko’nikmasi zamonaviy ta’lim paradigmasining markaziy tushunchalaridan biriga aylanib bormoqda. O’z-o’zini baholash - bu shaxsning o’z bilimi, ko’nikmasi va faoliyati natijalarini muayyan mezonlar asosida tahlil qilish, kuchli va rivojlantirilishi lozim bo’lgan jihatlarini aniqlash hamda keyingi o’quv strategiyasini ongli rejalashtirish jarayonidir. Bu ko’nikma oddiy nazorat amali sifatida emas, balki talabaning o’qish jarayonini ichki mexanizmlar orqali boshqarishiga xizmat qiluvchi metakognitiv tayanch sifatida qaralishi lozim. Bunday yondashuv talabani o’quv jarayonining passiv ishtirokchisidan faol subyektiga aylantiradi. Xalqaro pedagogik tadqiqotlarda o’z-o’zini baholashning ta’lim samaradorligiga ijobiy ta’siri ilmiy jihatdan isbotlangan. J.Hattie o’tkazgan meta-tahlil tadqiqotlari shuni ko’rsatadiki, o’z-o’zini baholash ta’lim natijalariga ta’sir ko’rsatuvchi eng yuqori samarali omillardan biri hisoblanadi.² B.Zimmerman esa o’z-o’zini tartibga soluvchi o’qish nazariyasida ushbu ko’nikmani yuqori natija ko’rsatuvchi talabalarning asosiy farqlovchi belgisi sifatida qayd etgan. A.Bandura o’ziga ishonch va o’z samaradorligini baholash mexanizmlarini tadqiq etib, shaxsning o’z imkoniyatlarini to’g’ri anglashi o’quv motivatsiyasining asosiy manbalaridan biri ekanini isbotlagan.³

O‘zbekiston Respublikasida ta’limni modernizatsiya qilish bo’yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ham o’z-o’zini baholash ko’nikmalarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan. Kompetensiyaga yo’naltirilgan ta’lim konsepsiyasi doirasida talabadan faqat bilimni o’zlashtirish emas, balki uni amaliyotda qo’llash, vaziyatni tahlil qilish va o’z ustida mustaqil ishlash qobiliyati talab etilmoqda.⁴ Ayniqsa, bo’lajak o’qituvchilar tayyorlash jarayonida bu talab yanada dolzarb bo’lib, pedagogik faoliyatning o’zi doimiy tahlil, qayta baholash va moslashuvni taqozo etadi. Shu bilan birga, amaliyotda o’z-o’zini baholash ko’pincha yuzaki tarzda amalga oshirilmoqda. Talabalar ko’p holatlarda o’z ishini tashqi mezonlarsiz, ya’ni faqat umumiy taassurotga tayanib baholaydi. Baholash madaniyatining yetarli darajada shakllanmaganligi esa metakognitiv ko’nikmalarning sustlashuviga olib keladi. Shuning uchun o’z-o’zini baholash ko’nikmasining ko’p qirrali pedagogik ahamiyatini ilmiy jihatdan ochib berish va uning rivojlanish mexanizmlarini aniqlash zamonaviy pedagogika fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi o’z-o’zini baholash ko’nikmasining talaba shaxsiy va akademik rivojlanishiga ko’p qirrali ta’sirini - mas’uliyat, metakognitiv rivojlanish, motivatsiya, professional tayyorgarlik, stressga chidamlilik va akademik moslashuvchanlik yo’nalishlarida - nazariy jihatdan tahlil qilish va asoslashdan iborat.

Tadqiqotda nazariy tahlil, sistematik ko’rib chiqish, qiyosiy tahlil va induktiv-deduktiv muhokama metodlaridan foydalanildi. Manba bazasini B.Zimmerman, A.Bandura, J.Flavell,

J.Hattie, Z.Yang, R.Kurbanov va boshqa olimlarning asarlari hamda pedagogika va psixologiya sohasidagi xalqaro maqolalar tashkil etadi. Tadqiqotda o‘z-o‘zini baholashning turli qirralariga oid 20 dan ortiq ilmiy manba tahlil qilindi.

Natijalar va muhokama va jarayoni quyidagilardan iborat.

1. Mas’uliyat va ichki nazorat: O‘z-o‘zini baholash talabani o‘quv faoliyatiga ichki nazoratni olib kiradi. “Rejalashtirish - bajarish - tekshirish – tuzatish” ketma-ketligida ishlaydigan nazorat mexanizmi shakllanadi.⁵ Natijada talabani mustaqil fikrlash, refleksiya va o‘z faoliyatiga mas’uliyat bilan yondashish sifatleri kuchayadi. Xatoni aniqlash, sababini belgilash va tuzatish madaniyati shakllanib boradi. Mas’uliyatning muhim ko‘rinishi bo‘lgan o‘z ustida ishlash odati ham ana shu jarayonda barqaror tus oladi.

2. Metakognitiv rivojlanish: J.Flavell ta’rifiga ko‘ra, metakognitsiya shaxsning o‘z fikrlash jarayonini nazorat qilish qobiliyatidir.⁶ O‘z-o‘zini baholash maqsad qo‘yish, strategiya tanlash, natijani tekshirish, tahlil qilish va qayta rejalashtirish kabi metakognitiv harakatlarning amaliy ifodasi hisoblanadi. B.Zimmerman tadqiqotlarida metakognitiv ko‘nikmalar yuqori natija ko‘rsatuvchi talabalarning asosiy farqlovchi belgisi sifatida ta’kidlanadi. Bu esa o‘z-o‘zini baholashni mexanik o‘qishdan ongli o‘rganishga o‘tishning asosiy vositasiga aylantiradi.

3. Motivatsiya va ichki qiziqish: O‘z-o‘zini baholash talabani o‘z imkoniyatlarini anglashiga, real maqsadlar qo‘yishiga va erishilgan natijalarga ongli munosabat bildirishiga xizmat qiladi.⁷ A.Bandura o‘z samaradorligiga ishonchning o‘rganish jarayonidagi ahamiyatini alohida ta’kidlaydi: talaba o‘z kuchli jihatlarini ko‘ra boshlaganda ichki motivatsiya kuchayadi, demotivatsiya xavfi kamayadi. Shuningdek, o‘z-o‘zini baholash orqali talaba muvaffaqiyatni faqat tashqi ball bilan emas, balki shaxsiy o‘sish va kompetensiya oshishi bilan bog‘lay boshlaydi.

4. Professional hayotga tayyorgarlik: Kasbiy muhitda muvaffaqiyat ko‘p jihatdan reflektiv fikrlash va o‘z faoliyatiga tanqidiy munosabat bilan belgilanadi.⁸ O‘z-o‘zini baholay oladigan bo‘lajak o‘qituvchi yuzaga kelgan muammolarni faqat tashqi omillar bilan izohlamaydi, balki o‘z harakatlarini tahlil qiladi. Jamoada ishlash, umumiy maqsadga erishish va mas’uliyatni to‘g‘ri taqsimlash ko‘nikmalari ham shu jarayonda shakllanadi. Bundan tashqari, o‘z-o‘zini baholash martaba o‘sishini rejalashtirish, yangi maqsadlar qo‘yish va kasbiy rivojlanishga ongli yondashishni ta’minlaydi.

5. Stressga chidamlilik: O‘z imkoniyatlarini real baholay oladigan talaba imtihon kabi mas’uliyatli vaziyatlarga tayyorgarlikni tizimli tashkil etadi. Z.Yangning ilmiy yondashuviga ko‘ra, stressning kuchayishi ko‘pincha o‘z tayyorgarlik darajasini aniq tasavvur qila olmaslik bilan bog‘liq.⁹ O‘z-o‘zini baholash bu noaniqlikni kamaytiradi, hissiy barqarorlikni saqlashga yordam beradi. Talaba o‘z tayyorgarlik darajasini bilgan holda imtihondagi taxminiy natijani anglaydi - bu holat esa kutilmagan vaziyatlar sabab yuzaga keladigan stressni sezilarli darajada kamaytiradi.

6. Akademik qiyinchiliklarga moslashuvchanlik: R.Kurbanovning tadqiqotlarida qayd etilishicha, o‘z-o‘zini baholash o‘ziga ishonchni muvozanatli holatda shakllantiradi: talaba kuchli jihatlarini anglash bilan birga, rivojlantirilishi lozim bo‘lgan tomonlarini ham ko‘ra oladi. Bu holat akademik muvaffaqiyatsizlikka bo‘lgan munosabatni ham o‘zgartiradi:

vaqtinchalik past natijalar rivojlanish nuqtasi sifatida qabul qilinadi. Yangi fanlar, yangi o‘qitish usullari yoki baholash tizimlari paydo bo‘lganda talaba o‘z o‘rganish usullarini qayta ko‘rib chiqadi va sharoitga moslashtiradi.

Xulosa

O‘z-o‘zini baholash ko‘nikmasi ta‘lim jarayonida shakllanib, keyinchalik shaxsning ijtimoiy hayotidagi xulq-atvori va munosabatlariga ko‘chadigan universal psixologik mexanizm hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mazkur ko‘nikma mas‘uliyat, metakognitiv faollik, motivatsiya, kasbiy tayyorgarlik, stressga chidamlilik va moslashuvchanlik kabi ko‘p qirrali sifatlarni rivojlantirishda markaziy o‘rin tutadi. Shu asosda o‘z-o‘zini baholash nafaqat ta‘lim samaradorligini oshiruvchi didaktik vosita, balki shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta‘minlovchi muhim kompetensiya sifatida namoyon bo‘ladi. Keyingi tadqiqotlarda ushbu ko‘nikmani refleksiv ta‘lim muhitida rivojlantirishning konkret texnologiyalari va didaktik mexanizmlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zimmerman B.J. Self-regulated learning and academic achievement. Educational Psychologist. 1990. Vol.25. №1. P.3-17.
2. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Meta-Analyses. London: Routledge, 2009. 392 p.
3. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman, 1997. 604 p.
4. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020.
5. Slastyonin V.A. Pedagogika. Moskva: Akademiya, 2002. 576 s.
6. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring. American Psychologist. 1979. Vol.34. №10. P.906-911.
7. Bandura A. Self-efficacy: The exercise of control. New York: Freeman, 1997. 604 p.
8. Schön D.A. The Reflective Practitioner. New York: Basic Books, 1983. 374 p.
9. Yang Z. Academic stress and self-assessment in higher education. Journal of Educational Psychology. 2020. Vol.112. №4. P.701-715.
10. Kurbanov R. O‘z-o‘zini baholash va o‘ziga ishonch munosabati // Psixologiya va pedagogika. 2021. №4. B.34-41.